

# Techniki projekcyjne

## Test Rysunku Rodziny





# Metoda projekcyjna

- **Metody projekcyjne** – opierają się na projekcji rozumianej jako sposób spostrzegania i reagowania na bodźce zewnętrzne zawsze uwarunkowane cechami osobistymi osoby spostrzegającej (M. Braun-Gałkowska).
- W badaniu metodą projekcyjną nikogo bezpośrednio o nic nie pytamy, lecz stwarzamy sytuację i oczekujemy, że osoba badana ujawni swe cechy (np. postawy), które nas interesują.
- Celem badania projekcyjnego jest **uzyskanie wglądu w** psychikę człowieka dla wydobycia różnorodnych jej treści wyznaczających stosunek badanego do siebie i do otaczającej go rzeczywistości (J. Rembowski).



# Istnieją dwie grupy technik projekcyjnych :

- 1. Techniki werbalne- polegają na kojarzeniu słów, kończeniu zdań lub odpowiedzi na specjalne pytania. Badany wyraża w ten sposób swoje uczucia lub reakcje. Odpowiedzi udzielane przez badanego powinny być udzielane natychmiastowo, na zasadzie bodziec-reakcja, ponieważ tylko takie badania będą obiektywne i pozwolą na ukazanie prawdziwych emocji i procesów zachodzących wewnątrz umysłu człowieka.
- 2. Techniki obrazkowe- polegają na opisywaniu treści przedstawianych obrazków, konsekwencji przedstawianych scen lub przyczyn, które do przedstawionej sytuacji doprowadziły.
- Techniki projekcyjne stosowane są najczęściej w psychologii klinicznej i eksperymentalnej. Wykorzystywane są w metodzie monografii pedagogicznej, sondażu diagnostycznym oraz metodzie indywidualnych przypadków. Narzędziem badawczym tej techniki są testy psychologiczne, inwentarze osobowości, skale podstaw, arkusze i kwestionariusze.



- **Rysunek** stosowany był najpierw jako test inteligencji. Okazało się jednak, że rysunek wskazuje nie tylko na poziom rozwoju umysłowego, ale jest projekcją widzenia samego siebie i innych, powstały więc projekcyjne testy rysunkowe:

- Rysunek drzewa
- Dom – Drzewo – Człowiek
- Postać ludzka





Rysunek dociera do nieuświadomionych motywów i nieświadomych sposobów radzenia sobie z sytuacjami trudnymi. Dla dzieci rysowanie jest zajęciem naturalnym, lubianym, dlatego sam rysunek staje się nieraz sposobem na rozładowanie napięcia.

# Test Rysunku Rodziny

- *Test Rysowania Rodziny* – technika projekcyjna służąca do badania stopnia przystosowania się dziecka do środowiska rodzinnego – opiera się na założeniu, że rysunki dziecka lepiej niż inne techniki graficzne pozwalają uchwycić istotę badanego problemu.



■ Jan Rembowski uważa, że **dziecko dokonuje w rysunku rodziny**:

- ❖ Zapisu własnego w niej zachowania.
- ❖ Utrwala swoje przeżycia, doświadczenia, potrzeby, postawy wobec najbliższych oraz swoje wyobrażenia.
- ❖ Ujawnia też identyfikację z najbliższymi osobami z rodziny oraz być może ucieczkę przed czymś nieprzyjemnym.
- ❖ Ponadto ocenia działalność swoją i innych osób w rodzinie i realizuje swoją postawę przywiązania, miłości do niektórych osób.







- Rysunek rodziny pozwala na zebranie wielu informacji nie tylko o badanym, lecz również o jego relacjach rodzinnych. W tym teście poznajemy miejsce dziecka w rodzinie nie takie, jakie jest obiektywnie, ale takie, jakie dziecko samo sobie przypisuje. A to właśnie w pracy psychologiczno-pedagogicznej jest ważniejsze.





# Technika badania

- Samo badanie rysunkiem jest łatwe, żeby jednak mogło przynieść spodziewane efekty, trzeba zachować wszystkie potrzebne warunki dotyczące:
  - Nawiązania kontaktu
  - Rozmowy z badanym
  - Przygotowania potrzebnych pomocy

## Nawiązanie kontaktu

- Przed badaniem należy wprowadzić pozytywny nastrój, zdobyć zaufanie dziecka.
- Jeżeli badany nie będzie chętny, jeżeli będzie się czuł skrępowany i wystraszony, rysunek – jeżeli w ogóle uda się go uzyskać – może mieć małą wartość dla interpretacji, lub nawet być mylący.





# Instrukcja do metody

- Instrukcją do metody jest proste polecenie:  
*„Narysuj swoją rodzinę”*.
- Na wszystkie pytania badanego dotyczące rysunku odpowiadamy, żeby rysował jak chce i akceptujemy każdy sposób rysowania.

# Pomoce do badań

- Kartka papieru
- Kredki
- Niedopuszczalne jest używanie linijki i gumki. W razie potrzeby trzeba wyjaśnić, że rysunek nie będzie oceniany jak w szkole.
- Jeżeli badany chce coś w rysunku zmienić, może przekreślić to co mu się nie podoba.





# Obserwacja w czasie badania

- Obserwację należy prowadzić dyskretnie, tak żeby nie peszyć badanego, a przeciwnie: uśmiechać się zachęcająco i odpowiadać na pytania.
- W obserwacji trzeba wziąć pod uwagę:
  - ❖ *Kolejność rysownia postaci, a także ewentualnych zwierząt, przedmiotów itp.*
  - ❖ *Czas poświęcony poszczególnym osobom, lub przedmiotom, przerwy, zastanowienia itp.*
  - ❖ *Szczególną staranność przy niektórych elementach rysunku.*
  - ❖ *Komentarze i uwagi słowne, a także bezsłowne objawy emocji, np.: westchnienie, wiercenie się na krześle, uśmiech. Komentarze słowne powinny być zanotowane dosłownie.*

## Rozmowa o rysunku



- Rozmowa o rysunku jest równie ważna jak obserwacja w trakcie rysowania. Badany sam najlepiej wyjaśni nam co narysował.
- Rozmowę zaczynamy od pochwalenia rysunku.
- Potem prosimy, żeby badany opowiedział o tym co narysował. Rozmowę podtrzymujemy pytaniami, nie powinno to jednak mieć charakteru kwestionariusza lecz swobodnej wymiany zdań.
- Na zakończenie można spytać badanego czy jest zadowolony ze swojego rysunku, czy gdyby jeszcze raz rysował zrobiłby to podobnie czy inaczej.



# Wywiad z dzieckiem

Wywiad z dzieckiem (wg A. Frydrychowicz):

1. *Opowiedz mi o rodzinie, którą narysowałeś, co to za rodzina?*
2. *Pokaż kogo narysowałeś na swoim rysunku, jak oni się nazywają?*
3. *Kto w tej rodzinie jest najbardziej miły, dobry? Dlaczego?*
4. *Kto w tej rodzinie jest najmniej miły, dobry? Dlaczego?*
5. *Komu w tej rodzinie jest najlepiej, kto jest najbardziej szczęśliwy? Dlaczego?*
6. *Komu w tej rodzinie jest najgorzej, kto jest najmniej szczęśliwy? Dlaczego?*
7. *Czy chciałbyś coś zmienić w tej rodzinie?*
8. *Dlaczego nie narysowałeś ..... (w przypadku, kiedy dziecko rysując własną rodzinę pomija na rysunku postacie wchodzące w jej skład).*





## Wywiad o faktycznym składzie rodziny

- Konieczny dla interpretacji jest faktyczny skład rodziny, jaki jest wiek i płeć tych osób, czy w rodzinie są trzymane zwierzęta, czy i gdzie pracują rodzice. Informacje te mogą pochodzić od rodziców lub wychowawcy.
- Podstawą do interpretacji są wszystkie elementy razem: rysunek, obserwacja, rozmowa o rysunku i wywiad.
- Sam rysunek nie stanowi jeszcze całej metody i nie należy tylko nim się posługiwać przy interpretacji.

# Interpretacja rysunku

- Na interpretację formalną składa się kilka elementów, a mianowicie:
  - ❖ poziom formalny rysunku,
  - ❖ typ rysunku,
  - ❖ elementy graficzne,
  - ❖ symbolika przestrzeni,
  - ❖ symbolika barw.



# Poziom formalny.

## Stadia rozwoju rysunku dziecka.

Rysunek rodziny z reguły zawiera postacie ludzkie, aby można je ocenić należy znać stadia rozwoju rysunku dziecka.

### I OKRES PRZEDSCHEMATU

#### 2-3 lata - bozgroły

Początkowo bazgranina składa się ze zwoju linii ciągłych, które krzyżują się nawzajem.

Dziecko nie odrywając ołówka od papieru, wykonuje wiele, mechanicznych, rytmicznych ruchów, pozostawiających przypadkowy, jedynie mechanicznie uwarunkowany ślad ołówkowy. Dopiero później pojawiają się linie oderwane, a w końcu także punkty, gdy dziecko wykonuje krótkie uderzenia czubkiem ołówka o papier.



### 3-4 lata – głowo-nogi

Pojawiają się postacie ludzkie, większość z nich to głowo-nogi.

Poszczególne elementy takie, jak: nos, usta, oczy dziecko początkowo rozmieszcza na głowie dowolnie nie zwracając uwagi na to, czy ich układ jest właściwy. Stopniowo dziecko poszerza swoje zainteresowanie postacią ludzką i następuje faza głowotułowia. Postać ludzką w tym okresie dziecko przedstawia przeważnie frontalnie, jest ona początkowo pozbawiona ubioru.



## 5-6 lat – okres schematu uproszczonego

W wypowiedziach plastycznych pojawia się tak zwany typ charakterystyczny. W rysunku przeważają kształty zgeometryzowane, dzieci zauważają dekoracyjność układów rytmicznych, pojawia się ubiór i odkrywają związek między kolorem a przedmiotem. Kompozycje powiązane są ze sobą w zależności przestrzenne. Pojawia się linia podstawy, na której dziecko umieszcza przedmioty i postacie oraz linia nieba.



## II OKRES SCHEMATU

- 7 – 11 lat – głowa zaczyna przyjmować kształt owalu, usta z kreski przechodzą w owal
- 9 rok życia – zaznaczenie stawów, wcięcie w pasie
- 10 rok życia – rośnie liczba postaci rysowanych z profilu



- Schemat jest najczęściej zbudowany symetrycznie, wyobrażony w pozycji stojącej, ramiona ułożone są wzdłuż ciała. Około szóstego roku życia dzieci zaczynają przedstawiać postać ludzką w ruchu. Ruch wyrażony jest w pierwszej fazie układem kończyn górnych. Są one wyciągnięte do przodu lub ułożone na boki.
- W następnej fazie dzieci uruchamiają kończyny dolne, brak jest w owym czasie ruchu (zgięcia) stawów kolanowych. Ruch wyrażony jest tu za pomocą zgięcia obu kończyn. Między szóstym a siódmym rokiem można zaobserwować zgięcie korpusu ciała. Forma ta występuje głównie w odniesieniu do prac przedstawiających postać ludzką w ujęciu profilowym.



### III OKRES REALIZMU

- 12 – 15 lat - znikają postacie będące tylko schematem bez ubrania. Realistyczne ukazanie tułowia. W tym okresie rysunki niestety tracą najczęściej swój wdzięk i dzieci rysują coraz mniej chętnie.
- Jeżeli poziom rysunku nie zgadza się z wiekiem należy zbadać inteligencję innym testem specjalnie do tego przeznaczonym. Przy inteligencji normalnej dwie przyczyny mogą wyjaśnić gorszy poziom. Pierwsza to zaburzenia lateralizacji, druga to zaburzenia emocjonalne. Ponieważ rysunek rodziny łączy się dla dziecka z przeżyciami emocjonalnymi, może się zdarzyć, że postacie w rysunku rodziny będą rysowane gorzej niż przy innym temacie. Poziom rysunku wiąże się też z typem rysunku.





# Emocjonalny – typ rysunku

- *Rysunek emocjonalny* dają osoby spontaniczne, witalne, dla których w grupie rodzinnej najważniejsze jest ciepło powiązań. W rysunkach tych linie są krzywe, zaokrąglone, dynamiczne, a postacie na rysunku ujęte w jakimś działaniu i interakcjach.



# Racjonalny – typ rysunku

- *Typ racjonalny* wyraża się w liniach prostych i sztywnych. Postacie są nieruchome i wyizolowane, nieraz stereotypowo reprodukowane, ale często z dbałością o szczegóły. Rysunki takie dają osoby zahamowane przez wewnętrzną cenzurę, poddające się regułom.





# Elementy graficzne

- Analiza samego sposobu rysowania już dużo mówi o badanym. Jest to element najmniej poddający się kontroli. Nawet ktoś, kto celowo stara się coś zasugerować treścią rysunku, nie zmieni sposobu posługiwania się kreską.
- **Zwracamy uwagę na rozmach i siłę kreski.**

*Kreska rozmachowa* – długa, powstająca od jednego pociągnięcia, zajmująca znaczną część kartki, mówi o rozmachu, energii, odwadze i łatwości uzewnętrzniania swoich tendencji.

*Kreska krótka* – wahająca się lub przy liniach dłuższych złożona z krótkich elementów, wskazuje na zahamowanie.

*Silny nacisk kredki* – ujawniający się w grubości kreski i nacisku na papier, powodującym czasem aż odcisnięcie na drugą stronę mówi o silnym napięciu, odwadze, czasem gwałtowności. Przy nieproporcjonalnej sile – może to być brutalność.

*Staby nacisk kredki* – mówi o nieśmiałości, łagodności czasami nerwicy i wysokim niepokojem.

- Zdarza się, że w całym rysunku narysowanym przy średniej sile nacisku, jedna postać lub jeden przedmiot, narysowany jest specjalnie mocno. Zwykle z tym przedmiotem łączy się szczególne napięcie emocjonalne. O tym jakie są to emocje może powiedzieć kolor użyty w rysunku.

# Symbolika barw

- Barwy użyte w rysunku mówią przede wszystkim o emocjonalności badanego. Bogate kolory mówią o żywej emocjonalności, a brak kolorów, posłużenie się jedną tylko barwą, zwłaszcza szarą, wskazuje na zahamowanie emocjonalne i niepokój.
- **Szara**  
*Jest neutralna: ani jasna, ani ciemna, wyprana z wszelkich tendencji psychologicznych. Osoby ją wybierające nie chcą się angażować, podlegać wzruszeniom, są ostrożni, umiarkowani, chcą by się nimi opiekowano.*
- **Niebieska**  
*Jest to kolor nieba w nocy, kiedy słabnie wszelka aktywność. Oznacza spokój, wrażliwość, pragnienie miłości, zaciśnietego i uporządkowanego środowiska, potrzebę uczucia, harmonii.*
- **Zielona**  
*Mówi o zdecydowaniu, o tendencji do konserwatyzmu, trwałości i byciu niezależnym od wpływów zewnętrznych. Wyraża postawę obronną, przypisywanie znaczenia swojego „ja” i chęci utwierdzenia się.*
- **Czerwona**  
*Barwa krwi i intensywności. Wybierają ją ludzie zdobywczy, agresywni, aktywni. Mówi o chęci pełni życia, działania, sukcesu, o sile woli.*



- **Żółta**

*Kolor światła dziennego i słońca. Mówi o spontaniczności, pogodnym rozluźnieniu, swobodzie, otwartości. Osoby wybierające go szukają rozwiązań, które otwałyby nowe możliwości im pozwoliły na zrealizowanie oczekiwań i nadziei.*

- **Brązowa**

*Reprezentuje uczucia związane z ciałem, umiarkowanie. Osoby wybierające ją dążą do zakorzenienia i osiągnięcia poczucia bezpieczeństwa w prostym środowisku (rodzinnym, zmysłowym), nie są indywidualistami.*

- **Fioletowa**

*Barwa fioletowa jest mieszaniną czerwonej i niebieskiej – wyrażających tendencje przeciwstawne. Symbolizuje niezdecydowanie, wahanie, gotowość do kontaktów niezobowiązujących.*

- **Czarna**

*Barwa najciemniejsza, właściwie jest to negacja koloru – wyraża nicość, koniec, zaprzeczenie. Osoby, które ją wybierają poszukują sytuacji trudnych, wymagających. Odrzucają wszystko co mogłoby wpływać na ich punkt widzenia, sprzeciwiają się temu co nie jest zupełnie tak jak być powinno. Protestują z poczucia niedoceniania.*



# Symbolika przestrzeni

- Rozmieszczenie rysunku bywa różnorodne. Najnormalniejsze jest wykorzystanie całej kartki. Rozplanowanie i zagospodarowanie kartki dostarcza wiele informacji dla badającego. Autorzy swoich prac przesuwają rysunek w prawo, w lewo, w górę, w dół lub zarysowują tylko część kartki. Przesunięcie istotnej części rysunku może wskazywać na określone tendencje.
- Rogi kartki zostały nazwane czterema żywiołami: woda, powietrze, ogień i ziemia.
- Woda (lewy dolny róg) symbolizuje początek życia. Rysowanie w tym rogu mówi o zajęciu się sobą, zatrzymaniu w rozwoju, regresji, chęci cofnięcia się do wcześniejszego etapu życia, który wydaje się bardziej szczęśliwy (było się pod czujną i ciepłą opieką).
- Powietrze (lewy górny róg) jest niewidoczne, puste. Z tą przestrzenią wiąże się bierność życiowa, niechęć do angażowania się, brak odwagi do działania, postawa obserwatora.
- Ogień (prawy górny róg) jest symbolem życia. Rysowanie w tej ćwiartce mówi o aktywności, sile projektów, nastawieniu na cel, zaangażowaniu.
- Ziemia (prawy dolny róg) symbolizuje ciężar, przytłoczoną materię, porażkę, pogrzebane marzenia.
- Rysowanie u góry kartki mówi o idealizmie lub marzeniach, wyobraźni. Umieszczenie rysunku w środku kartki mówi, że osoba rysująca nie chce się ujawnić, nie chce się odsłonić. Przesunięcie rysunku w dół wskazuje na nerwice, depresje. Lewa strona mówi o przeszłości i bierności a prawa o przyszłości i aktywności.
- W interpretacji ważne są również wolne przestrzenie (części puste), mówią one o problemach wypartych, stłumionych.



# Interpretacja treści

- Analizując treść rysunku, tzn. kto jest na nim przedstawiony, w jaki sposób, w jakiej odległości od innych osób, w jaki sposób autor przedstawia siebie, jakie zmiany wprowadza w stosunku do rodziny faktycznej itd., poznamy sytuację rodziny taką, jaką ją widzi badany.

## 1. MECHANIZMY OBRONNE

Jeżeli sytuacja budzi niepokój i inne uczucia przykre, badany broni się przed nimi w różny sposób.

- a) Badany może w swoim rysunku „poprawić” sytuację, dodając np. ojca w rodzinie rozwiedzionej, pomijając brata, o którego jest zazdrosny, lub przedstawiając siebie w miejscu tej osoby, która w jego mniemaniu jest najbardziej kochana.
- b) Badany może wypierać z własnej świadomości agresję, co może ujawnić się w brutalności rysunku. Tendencja wypierana przypisywana jest na rysunku osobie różnej od autora pod względem płci i wieku.
- c) Niepokój wynikający z poczucia winy. Badany identyfikuje się nie z agresorem, ale z tym kto jest ukarany, przedstawia się jako gorszy lub nawet pomija. To pomniejszenie siebie może być symboliczną karą, która ma sprowadzić przebaczenie.

*Wszystkie te mechanizmy mogą występować w jednym rysunku np. zazdrość o brata budzi złość do niego, a to z kolei budzi poczucie winy.*





## 2. PRZEDSTAWIENIE OSÓB ZNACZĄCYCH

- Osoba, z którą badany jest najbardziej związany, którą najbardziej podziwia, kocha, albo której się boi, która jest dla niego najważniejsza, jest w rysunku waloryzowana, tzn. przedstawiana w jakimś sensie lepiej niż inne osoby. Z tą osobą badany najczęściej się identyfikuje.
- Wskaźniki WALORYZACJI:
  1. Osoba rysowana pierwsza (powie nam to obserwacja), gdyż badany przywiązuje do niej specjalną uwagę.
  2. Osoba umieszczana w centrum kartki.
  3. Ponieważ rysunek najczęściej rysowany jest od strony lewej do prawej – osoba ta może być umieszczana raczej z lewej strony, ale nie na samym brzegu (odnosi się to do praworęcznych dzieci).
  4. Miejsce tej osoby jest najlepsze na rysunku tzn. że inni są do niej zwróceni, stoi górując nad innymi lub np. siedzi na fotelu, podczas gdy inni stoją itp.
  5. Osoba waloryzowana bywa większa od innych, czasem rysowana jest wyżej.
  6. Osoba najdłużej rysowana, czasem z powracaniem do niej po przerwie.
  7. Osoba rysowana najstaranniej, z największą ilością szczegółów, najładniejszą fryzurą itp.
  8. Osoba przy której badany użył więcej kolorów niż przy innych.
  9. Osoba, która ma najwięcej przedmiotów dodanych tj.: kapelusz, torebka, kwiatek.
  10. Osoba, której w rozmowie badany przypisał najwięcej pozytywnych przymiotów.



▪ Osoba budząca niepokój, lęk, niechęć może być w rysunku pominięta.

■ **Wskaźniki DEWALORYZACJI:**

1. **Osoba rysowana ostatnia (obserwacja).**
2. **Osoba narysowana z brzegu, w kącie, z dala od innych postaci, inni do niej mogą być zwrócenii tyłem.**
3. **Osoba proporcjonalnie mniejsza.**
4. **Osoba narysowana niestarannie, z mniejszą ilością szczegółów, czasem brakiem części ciała.**
5. **Osoba narysowana z użyciem mniejszej ilości kolorów.**
6. **Osoba rysowana pośpiesznie (obserwacja).**
7. **Osoba, której badany w rozmowie przypisał cechy negatywne.**

Specjalnym rodzajem dewaloryzacji jest wykreślenie po narysowaniu (gumki nie pozwalamy używać). Wskazuje to na projekcję sprzecznych uczuć.



### 3. OSOBY DODANE.

- Osobą dodaną jest osoba nie należąca do faktycznej rodziny, a jednak pojawiająca się w rysunku. Może to być:
  1. **Dziecko** – wyraża pragnienie powrotu do „złotego wieku”, w którym nie miało się kłopotów.
  2. **Osoba dorosła** – wyrażająca siłę, mówi o chęci wyzwolenia od nadopiekuńczych rodziców, pragnieniu pokonania swojej słabości i niepowodzeń, dążeniu do samodzielności.
  3. **Sobowtór** – alter ego, ktoś o tym samym wieku i płci co badany, kto może wyrazić pragnienia, do których badany sam nie śmie się przyznać.
  4. **Zwierzę** – wyraża tendencje specjalnie silnie tłumione. Trzeba tu zawsze upewnić się czy badany nie przedstawił po prostu zwierzęcia należącego do rodziny. Jeżeli jednak zwierzę takie nie istnieje w rzeczywistości, a zwłaszcza gdy badany nie rysuje samego siebie, zwierzę wyrażą projekcję tendencji osoby badanej. Najczęściej będzie to agresja, zwłaszcza jeśli będzie to zwierzę takie jak wilk, lew itp. Może też być to poczucie bezsilności, poczucie winy, pragnienie swobody i inne.



4. RELACJE ODLEGŁOŚCI - usytuowanie postaci względem siebie świadczy o więzi emocjonalnej (rzeczywistej lub upragnionej przez badanego) między poszczególnymi członkami rodziny.

- **Trzymanie się za ręce, wspólna zabawa** - wskazuje na zażyłość i silną więź emocjonalną lub pragnienie istnienia takiej więzi.
- **Umieszczenie postaci obok siebie** - dziecko najchętniej umieszcza się w pobliżu postaci dla niego znaczącej, tej z którą jest związane emocjonalnie.
- **Duża odległość, odsunięcie lub odwrócenie od siebie** wskazuje na niechęć. Wyraźne odsunięcie na rysunku jednej z postaci może oznaczać zakłócenie więzi emocjonalnej między rysującym i odsuniętą postacią. Może to być wyrazem dystansu pomiędzy tą postacią a dzieckiem przy jednoczesnym pragnieniu zbliżenia z tą osobą.
- **Jeżeli dziecko przedstawia siebie z dala od innych**, wskazuje to na poczucie wyobcowania lub agresję. Izolacja ta może być wzmocniona przez oddzielenie kreską lub jakąś przeszkodą, np. drzewo, szafa itp., albo przez przedstawienie jednej osoby jakby w innym planie (ona blisko - inni w tle, lub też odwrotnie).

## 5. ZMIANY W STOSUNKU DO RODZINY REALNEJ

- a) Rysunek rodziny prawdziwej wskazuje na to, że dziecko jest zadowolone ze swojej sytuacji i z przyjemnością ją przedstawia, lub też, że jego spontaniczność jest zahamowana.
- b) Rodzina wymyślona – im mniej jest podobna do realnej tym silniej wyraża projekcję. Osoby opuszczone mogą być osobami, których badany nie lubi lub też te, z którymi nie chce i nie może się identyfikować. Tendencje badanego wyrażają się przede wszystkim w osobach dodanych. Im bardziej te osoby różnią się od badanego, tym bardziej zakazane tendencje prezentują.


W wypadku gdy rysunek nie jest tylko realistycznym przedstawieniem rodziny rzeczywistej, ale gdy rodzina jest wymyślona i urozmaicona różnymi elementami dodanymi, to można przypuszczać, że różne powody i tendencje badanego przedstawione są przez różne osoby i przedmioty na rysunku.





## 6. IDENTYFIKACJA W RYSUNKU.

- I. **Identyfikacja świadoma-** poznajemy ją przez rozmowę z badanym. Występują trzy rodzaje:
  - Autor rysunku wskazuje siebie na obrazku i mówi „*to jestem ja*”.
  - W wypadku gdy rysunek przedstawia „jakąś rodzinę”, o której badany mówi w 3 osobie, np. „*w tej rodzinie jest ojciec, matka i syn*”, pytamy badanego kim byłby, gdyby należał do tej rodziny. Badany wskazuje wtedy najczęściej osobę podobną do siebie z wieku i płci, i odpowiada np. „*jestem chłopcem więc byłbym synem*”.
  - Identyfikacja życzeniowa – wyrażona w odpowiedzi na pytanie „*kim chciałbyś być w tej rodzinie?*”. Może to być inna odpowiedź, niż w sytuacji poprzedniej, np. „*chciałbym być ojcem, bo on wszystkim rządzi*”.



## II. Identyfikacja nieświadoma – może dotyczyć jednej osoby, czy przedmiotu, lub też paru postaci jednocześnie, jeżeli wyrażają one różne tendencje tkwiące w badanym.

- Identyfikacja z osobą waloryzowaną, lub osobą dodaną mówi o tendencjach wyrażonych przez te osoby. Mogą to być różne tendencje np.:
  - regresji, doznawania opieki, bezpieczeństwa (identyfikacja z dzieckiem)
  - mocy, siły, samodzielności, niezależności (z osobą dorosłą np. ojcem, żołnierzem, strażakiem itp.)
  - agresji (osoba karząca kogoś, walcząca, zwierze agresywne)
  - swobody (np. marynarz, ptak).
  
- Przy specjalnie głębokich, nieświadomych, ale silnych tendencjach, identyfikacja może dotyczyć zwierząt lub przedmiotów dodanych.



# KONFLIKTY RODZINNE WYRAŻONE W RYSUNKU


1. *Konflikty jawne* mogą dotyczyć rodziców i rodzeństwa. Konflikt z rodzicami dotyczy poczucia braku miłości i akceptacji, żalu do rodziców o ich zachowanie, np. o alkoholizm, kłótnie między nimi albo rozwód, lub zazdrości rodzeństwu, które wydaje mu się być faworyzowane.

Te konflikty wyrażają się w rysunku poprzez:

- pominięcie rodziców lub jednego z nich,
- dewaloryzację rodziców,
- dewaloryzację rywala /zwykle kogoś z rodzeństwa/,
- pominięcie rywala.

Może to być również dewaloryzacja rodziców, lub rywala, wyrażona słownie w rozmowie po rysunku.




- 
2. Konflikty maskowane – mogą się ujawniać podobnie jak jawne (pominięcia, dewaloryzacja), ale także w inne sposoby:
- **Agresja – bardzo rzadko wyraża się wprost lecz pośrednio:**
    - Przez identyfikację z agresorem, jeżeli osoba dodana, waloryzowana bije kogoś, gniewa się, krzyczy, trzyma narzędzie agresji (nóż, karabin itp.) może to wyrażać agresję badanego.
    - Agresja może być wyrażona przez zwierzę. Jeżeli badany rysuje zwierzę, którego w rzeczywistości nie ma w rodzinie, lub istniejące przedstawia jako agresywne, może wyrażać jego uczucia.
    - Agresja może się też wyrazić przez relację na dystans. Ten, od kogo badany odczuwa złość, może być narysowany w znacznej odległości. Trzeba tu rozróżnić kto jest wyizolowany: przedmiot agresji czy autor rysunku.
    - Agresję mogą wyrażać także przedmioty – są to przedmioty służące do walki, np. karabin. Ich „agresywność” może być wzmocniona przez kolor lub inne elementy treściowe rysunku.



- **Reakcje depresywne**

- Uznanie siebie w rozmowie o rysunku za najgorszego, najmniej grzecznego, zasługującego na karę, tego „*dla którego zabraknie miejsca*”.
- Dewaloryzacja siebie wyrażająca się często wyobcowaniem na rysunku. Jej specjalną odmianą przy nieakceptowaniu siebie, występującą częściej u dorosłych, jest pominięcie części, nawet znacznej swojego ciała (może to być nawet pozostawienie tylko głowy).
- Reakcja depresywna, brak wiary w siebie, wyraża się też w pominięciu siebie na rysunku (badany wyjaśnia czasem, że nie zdążył lub że nie zrozumiał instrukcji). Zwykle wtedy nieświadoma identyfikacja zgodna jest z zasadą przyjemności. Zdarza się, że dzieci posiadające rodzeństwo dają rysunek w ogóle bez dziecka, w rozmowie wyjaśniając, że dzieci są złe lub dużo kosztują. Wyrażają tym swoją niechęć do rodzeństwa, identyfikując się z jednym z rodziców, przypisując mu swój egoizm dziecka, które chciałoby być samo.
- O depresywnych tendencjach może też mówić identyfikacja ze zwierzęciem, ale nie ze zwierzęciem dużym i agresywnym, lecz małym i bojaźliwym, np. z zajęcem, pisklęciem.



- **Identyfikacja regresywna** – przejawia się w poczuciu bezsilności, niemożności sprostania trudnym sytuacjom, chęci ucieczki od nich.

- Identyfikacja z małym dzieckiem (młodszym od badanego),
- Przedstawienie siebie jako młodszego, niż badany jest w rzeczywistości.

- **Zwrot narcystyczny** – polega na waloryzacji siebie, w skrajnym przypadku na przedstawieniu jedynie siebie.

Są dwie możliwości interpretacji takich rysunków:

- Wielkie skoncentrowanie uwagi na sobie samym będące wynikiem postawy nadopiekuńczej otoczenia.
- Zawód w stosunku do rodziców. Brak osoby, z którą dziecko czułoby się związane, brak obiektu do identyfikacji. Są to smutne rysunki np.: rysunek rodziny chłopca, który narysował meble, telewizor, ale z osób tylko siebie, a w rozmowie powiedział, że na rysunku jest „chłopiec, który czeka na rodziców”.

Te rysunki są prawdziwym odbiciem samotności niektórych dzieci.



- Nieprawidłowa identyfikacja płci

W większości wypadków identyfikacja płci jest prawidłowa, to znaczy, że dziecko identyfikuje się z rodzicami swojej płci. Dziewczynki nie zmieniają obiektu identyfikacji, chłopcy początkowo identyfikują się z matkami, począwszy zaś około 6 roku życia z ojcami. Jest to podstawą prawidłowej identyfikacji z własną płcią. Jeżeli rodzic własnej płci jest nieobecny, lub jest osobą, z którą dziecko nie może pragnąć się identyfikować (np. alkoholik), powstają zaburzenia identyfikacji płci.

Sytuacją stosunkowo pomyślną jest jeżeli w braku ojca chłopiec może identyfikować się z dziadkiem, bratem czy wujkiem. W braku mężczyzn w najbliższym otoczeniu, powstają trudności. Dlatego w rysunkach oprócz identyfikacji prawidłowej spotykamy identyfikacje córki z ojcem, syna z matką lub siostrą. Stwierdzamy to analizując waloryzację i dewaloryzację osób, a także podobieństwo ubrań, uczesań, kolorów i sposobu przedstawienia postaci.

Nieakceptowanie swojej płci, czy też niezadowolenie z niej, może się wyrażać w częściowym, lub całkowitym pomijaniu ciała w rysunku (zastępowanie go tylko głową, schematem lub symbolem). Wiąże się to zwykle z nieakceptowaniem swojego ciała.

# WSKAŹNIKI DEZORGANIZACJI OSOBOWOŚCI

## 1. Wysoki neurotyczny niepokój.

### ■ Duże białe przestrzenie

Jest to wskaźnik najbardziej charakterystyczny. Przestrzenie puste mogą obejmować znaczną część kartki, niekiedy rysunek zajmuje tylko małą jej część.



### ■ Rysunek mało barwny

Ten wskaźnik jest szczególnie znaczący gdy rysunek wykonany jest szarą kredką, ale podobne znaczenie ma rysunek przy użyciu jednej barwy, lub więcej niż jednej, ale wtedy gdy barwy są blade, mało intensywne. Ta „bladość” związana jest zwykle z małym naciskiem kredki.

### ■ Brak ruchu

Postacie narysowane są sztywno, nie sugerują ruchu, na rysunku nie ma żadnej akcji, działania.



- **Małe postacie**

Osoby, a często także przedmioty są w porównaniu do innych rysunków rysowane małe, czasem bardzo małe.

- **Przesunięcie w lewo**

Cały rysunek, lub jego najważniejsza część np. postacie ludzkie, są umieszczone po lewej stronie kartki, albo częściowo przesunięte w lewo.

- **Brak podstawy**

Postacie na rysunku nie są umieszczone na podstawie (jaką może stanowić podłoga, ziemia, trawa, czy choćby pojedyncza kreska), ale jakby zawieszony w próżni.

- **Ciało niepełne**


Ciało ujęte jest schematycznie, narysowane kreskami bez znaczenia przestrzenności i elementów składowych jak twarz, dłonie, stopy. Czasem jest to tylko jakiś symbol.

- **Brak elementów dodanych**

Rysunki są puste, brak elementów dodanych tj.: drzewa, sprzęty, kwiaty itd.

- **Treści wskazujące na lęk**

Jest to wskaźnik występujący rzadziej, ale bardzo charakterystyczny np. autor rysunku rysuje siebie ukrytego za skałą lub jakimś sprzętem, inne osoby atakują go, lub odwracają się od niego.



2. Tendencje schizofreniczne – cechy malarstwa schizofrenicznego spotyka się także w Teście Rysunku Rodziny. Rysunek wydaje się wtedy dziwaczny, zaskakujący.

- **Niespokojny rytm rysunku**

Można to stwierdzić przez obserwację badanego, który rysuje bardzo powoli lub coraz szybciej.

- **Dekoratywność**

Zdobienie rysunku. Natłok form i postaci, często zachodzących na siebie.

- **Kontaminacje**

Przechodzenie jednej formy czy postaci w drugą. Postacie „zachodzą” na siebie, części jednej mogą znajdować się w ciele drugiej.

- **Surrealizm**

Dziwne, niespodziewane treści. Zwielokrotnione części ciała.

- **Geometryzacja**

W treść rysunku wplecione są figury, litery, hasła, napisy, symbole.

- **Okaleczone postacie**

Postacie ludzkie rysowane są często okaleczone, pojawiają się sceny seksualne.

- **Dziwaczny opis rysunku** np. ta postać jest duszą pozostałych.





RYSUNEK RODZINY jest testem specjalnie ważnym, gdyż ujmuje osobowość człowieka na tle relacji tworzących strukturę rodziny.

■ Ma on szereg walorów:

- Jest szybki i łatwy w stosowaniu.
- Jest to test dla badanego mniej nużący niż wypełnianie kwestionariuszy.
- Może być stosowany niezależnie od wieku i poziomu wykształcenia badanego.
- Rysunku Rodziny badany nie może się nauczyć, jest to więc metoda, którą można stosować wielokrotnie.
- W porównaniu do innych metod, Rysunek Rodziny wskazuje na treści głębokie. Bardzo subtelne różnice w osobowości badanych, na tle ich sytuacji, znajdują wyraz w tej ogromnie „czułej” metodzie.
- Rysunek może być stosowany nie tylko jako metoda diagnostyczna, ale zarazem jako metoda terapii.



# LITERATURA:

- Braun-Gałkowska M., „Test Rysunku Rodziny”, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1985.
- Frączek A., „Projekcyjne techniki badania osobowości”; w: L. Wołoszynowa, „Materiały do nauczania psychologii”, seria I, tom I, Warszawa 1964.
- Hornowski B., „Badania nad rozwojem psychicznym dzieci i młodzieży na podstawie rysunku postaci ludzkiej”, Warszawa 1982.
- Pilch T. „Metody badań pedagogicznych”, Ossolineum, Wrocław 1987.
- Płużek Z., „Podstawowe założenia teoretyczne psychologii projekcyjnej”, Roczniki Filozoficzne 1966.
- REMBOWSKI J. „Metoda projekcyjna w psychologii dzieci i młodzieży”, PWN, Warszawa 1985.